

THE ANALYSIS OF IBRAHIM HAKKULOV IN NEW UZBEK LITERATURE

**Nasima Saidburxonovna Qodirova,
teacher of the faculty of filology,
Bukhara state university**

Annotation. The article examines the skills of literary critic I. Hakkul in the analysis and interpretation of new Uzbek literature. The directions of his research in this field have been identified, and the peculiarities of the critical method have been identified.

Key words. I. Hakkul, modern literature, criticism, style, skill, analysis, text, Oybek, Chulpon.

XX асрнинг бошларида ўзбек ёзувчилари, адабиётшунос олимлари адабий жараёни кузатиб, у ва унинг яратувчилари ҳақида турли жанрларда ранг-баранг ракурсларда илмий-танқидий асарлар ярата бошладилар, улар жонкуярлик билан ҳам мумтоз адабиёт, ҳам янги ўзбек адабиёти, ҳам халқ оғзаки ижоди масалалари билан шуғулланиб, кўзга кўринарли тадқиқотлар яратдилар. Иброҳим Ҳаққул ҳам ўз замондошлари сингари устозлар анъанасини давом эттирган ҳолда адабий жараёни ҳам кузатиб борди. Янги ўзбек адабиётининг жонкуяр тадқиқотчиси ва кузатувчиси сифатида кўплаб тадқиқотларни амалга оширди. Унинг янги ўзбек адабиётга муносабати қуйидаги йўналишларда намоён бўлади:

1. Маълум бир ижодкор шахсига муносабат.
2. Адабий матнга муносабат.
3. Адабий матн таҳлиliga муносабат.

Маълум бир ижодкор шахсига муносабат. Иброҳим Ҳаққул адабиётнинг бойлиги, энг аввало, улкан Шахсият деб билади¹. Шу сабаб адабиётимиздаги улуғ ва буюк қалб соҳиблари ҳақида қалам тебратишни,

¹ Ҳаққул И. Ҳаёт, адабиёт ва абадият. – Тошкент: Тафаккур, 2019. – Б. 286.

уларнинг ижоди ва шахсияти кирраларини очишни бурчи деб билади. У қайси ижодкор ҳақида ёзмасин, аввало, ундаги шахсиятини назардан ўтказди. Мунаққид Чўлпон, Ойбек, М.Шайхзода, А.Қаҳҳор, Рауф Парфи, Усмон Қўчқор, Жамол Камол каби янги ўзбек адабиётининг устунлари шахсиятидаги муштаракликни, уларнинг адабиётга, миллат тақдири ва келажагига, Ватанга муҳаббатыда кўради. Булар мунаққид шахсиятидаги хислатлар билан уйғунлашиб кетади. Шу уйғунлик сабаб олим улар шахсиятини янада чуқурроқ англайди, уларни қийнаган дардлар мунаққидни ҳам қийнайди, уларни ўйлантирган саволларга жавоб излайди. Мақолаларда бу каби буюк шахсият эгаларига симпатия яққол сезилади ва бу ҳурмат ва муҳаббат мунаққид ижодининг пафосини ниҳоятда оширади. Мунаққид ижодкорларнинг сўз қўллашдаги маҳорати, асарларида шахсиятининг қай даражада акс этишини синчковлик билан кузатади. Муаллифнинг ҳаёти, ижоди, ижтимоий-сиёсий фаолияти ҳамда шахсиятига хос жиҳатларни ҳисобга олган ҳолда текширишга интилади. Шу сабаб танқидчи мақолаларини ўқиганда бадиий матн мазмун-моҳияти билан бир қаторда унинг муаллифи ички ва ташқи олами билан ҳам яқиндан танишиш мумкин.

2. Адабий матнга муносабат. “Адабий матн – белгилар, имо-ишоралар пардасига ўралган тилсим. У услубий бетакрорлик, кўниқилмаган оҳанг. Қилни қирқ ёрадиган, маҳоратдан заргарга дарс берадиган мунаққидгина тилсимлар сирини англайди, услуб, оҳанг бетакрорлигидаги маъноларни очиб беради”². Мунаққид адабий матнни таҳлил қилишда, асосан, ундаги бадиият масалаларига асосий эътиборини қаратади. Бадиийлик нуқтаи назаридан оқсайдиган шеърларнинг китобхон дидига ҳам салбий таъсиридан куйинади. “Ватаннинг курашчан фуқароларини тарбиялаб, вояга етказмоқ учун фақат тоза сўз – шижоат эҳтиросида яралган жонли шеърлар керак”³, - дея таъкидлайди, мунаққид.

Нормурод Нарзуллаев қаламига мансуб қуйидаги мисралар танқидчи эътиборини тортади, шоирдан мисраларни “тушунтириб беришни” талаб этади:

Нозиккина бир ниҳол эди,

Ўтказганда она тупроққа.

² Расулов А. Танқид. Талқин. Баҳолаш. – Тошкент: Фан, 2006. – Б. 138.

³ Ҳаққул И. Ҳаёт, адабиёт ва абадият. – Тошкент: Тафаккур, 2019. – Б. 188.

*Чўл ҳуснига гўё хол энди,
Қучоғласам, сизмас қучоққа.⁴*

“Мажнунтол” таърифида келтирилган бу мисралардаги бир нечта ифода ва ўхшатишлар мунаққид эътирозига сабаб бўлган, чунончи, “чўл ҳусни”даги холга қиёсланган мажнунтолнинг қучоққа сиғмаслиги мантиқсизлик. Хол ташбиҳидан сўнг “қучоқ” ишлатилганлиги учун муаллифдан шарҳ талаб этилади. Шунингдек, ушбу муаллифнинг яна бир қатор сатрлари таҳлилга тортилиб, ундаги сўз маъносини тушунмаслик, зўрма-зўракилик билан ёзилган жонсиз ва мантиқсиз сатрлар эканлиги кескинлик билан очиб ташланади. Таҳлилда мунаққид матннинг ички структурасидаги нуқсонларга диққат қаратган.

Иброҳим Ҳаққул матнни таҳлилга тортганда ундаги камчиликлар баробарида муаллиф ютуқларини ҳам кўрсатишга интилади. Мунаққиднинг таҳлилдан мақсади фақат камчиликни кўрсатиш бўлмай, ижодкорни ўз устида ишлашга даъват этади. Унинг муаллифдан яхши шеърлар кутиши таҳлиллар баробарида келтирилган фикрларда кўринади. Айни шу ҳолатни Раззоқ Абдурашиднинг “Йўл бошида” тўплами таҳлилида кўриш мумкин. Дастлаб танқидчи шоирнинг таржимонлик маҳоратининг эътиборга лойиқлигини таъкидлайди. Унинг шеъриятга кириб келиши борасида илиқ фикрлар айтади. Бироқ шоирнинг “Шеъримга” шеърини таҳлил этиш жараёнида мунаққиднинг ижодкордан кутган умидлари тобора пучга чиқиб боради.

Елканга тоғ ортмайман асло,

Каптардан сор ясамоқ нега?! мисраларидаги шоирнинг шеър билан мулоқот қилмоқчи эканлиги, унга сирдошлигини маъқуллагандек бўлади, аммо “Каптардан сор ясамоқ нега?!” жумласининг мужмал ва сунъийлигини очиб беради. “Каптар – тинчлик ва эрк тимсоли. Биз уни образда ҳам шундай қабул қилишга кўникканмиз....нега ғайритабиий тасаввурга берилиб, ўринсиз савол кўйиш керак? Каптардан сор ясамоқ ақлга сиғмайди-ку!”⁵ дея эътирозини асослайди. Мунаққид ушбу ўринли эътирози орқали ҳар бир шоир шеърда сўзнинг образга айланиш табиатини чуқур ҳис қилиши, нотабиий ташбеҳлардан тийилиши лозимлигини таъкидлайди.

⁴ Ҳаққул И. Ҳаёт, адабиёт ва абадият. – Тошкент: Тафаккур, 2019. – Б. 190.

⁵ Ҳаққул И. Ҳаёт, адабиёт ва абадият. – Тошкент: Тафаккур, 2019. – Б. 193.

Кўрамизки, матн таҳлилида мунаққид холислик тамойилидан чекинмайди. Матнда борини бекитиб, йўғини қўшиб қўймайди. Муаллифга нисбатан ижодини чеклаш, ёхуд нашр эттирмаслик талабини қўймайди. Ижод эркинлиги бор жойда табиий равишда саёз ёзиш эркинлигини ҳам инкор этиб бўлмайди. Шу сабаб мунаққид асосий эътиборни китобхонларнинг эстетик дидини ўстириш, уларнинг яхшини ёмондан ажрата олиш даражасига етказишни мақсад қилади.

3. Адабий матн таҳлилига муносабат. Иброҳим Ҳаққул замонавий ўзбек адабиётининг талабчан кузатувчиси бўлиш баробарида адабий-танқидий муҳокамаларни ҳам эътибор билан кузатиб боради. Қайсидир матнга билдирилган фикр мунаққидни қониқтирмаса, муаллифнинг ёш ижодкорми ёки катта адабиётшуносни, унга ўз муносабатини билдиради. Олим адабиётшуносликдаги саёзлик ва юзакиликка қарши каттиқ курашиш лозимлиги, акс ҳолда бу ҳолат илм ва адабиётга азият етказишини таъкидлайди.

Мунаққиднинг жиддий эътирозига сабаб бўлган таҳлиллардан бири А.Ориповнинг “Тилла балиқча” шеърининг адабиётшунос олим Сувон Мелиев томонидан амалга оширилган. Таҳлилда С.Мелиев “Тилла балиқча – дастлабки одам, Одам Ато ва Момо Ҳаво гуноҳи учун жаннатдан қувилган гуноҳкор Одам тимсоли”, “тор ҳовузча – кўзга ташланиб турган моддий дунё”⁶ деган фикрларни илгари суради. Бироқ И.Ҳаққулов бу талқинни инкор этиш баробарида ҳақиқатдан жуда йироқлигини айтади. Олим наздида дунё – “тор ҳовузча” эмас, дунёнинг кадр-қимматини теран мушоҳада эта оладиган шоир дунёга тор нигоҳ билан боқмаган. Тор ҳовузчани “дунё деб англаш ва шу биқикликка тамоман кўникиш учун тилла балиқчага ўхшаб “тор ҳовузча”даги айниган сувнинг оби ҳаёт эканлигига заррача иштибоҳсиз ишонмоқ керак”⁷, - дея С.Мелиев талқинини қатъий рад этади. Бундан ташқари, “тилла балиқча – вужуд қобиғида қолган, руҳсиз одам фожеаси” қабилидаги талқиннинг ҳам моҳиятан тўғри эмаслигини изоҳлайди. Тўғри, бу машҳур шеърни М.Қўшжонов, Я.Қосим каби мунаққидлар ҳам таҳлил қилиб турли талқинларни илгари суришган. Танқидчи юқоридаги олимлар таҳлилига ҳам эътибор қаратган.

Танқид жараёнида мунаққиднинг бугунги адабиёт ва адабиётшунослик

⁶ Қўшжонов М., Мелиев С. Абдулла Орипов. – Тошкент: Маънавият, 2000. – Б. 86-87.

⁷ Ҳаққул И. Тақдир ва тафаккур. – Тошкент: Шарқ, 2007. – Б. 293.

учун қайғуриши яққол кўринади. Таҳлилда мунаққидлар томонидан йўқ нарсани бор деб кўрсатиш, ёки аксинча, борини кўрсатиб бера олмаслик каби иллатларни киноя воситасида қаттиқ қоралайди.

Хулоса қилиб айтганда, мунаққид услубининг ўзига қирралари қуйидагиларда кўринади: олим маълум бир ижодкор шахсига муносабат орқали у ўз руҳиятига, қалбига яқин шоирларни танлаб, таҳлилга тортади. Адабий матнга муносабатда муаллифга нисбатан нейтрал позицияда туриб, фақат матннинг ўзини чуқур таҳлил қилиб, адабиётшунослик илми учун муаяйн хулосалар чиқаради. Адабий матн таҳлиliga муносабат билдириш орқали эса таҳлил ва талқинлардаги кемтикларни очиб беришга ҳаракат қилади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ҳаққул И. Ҳаёт, адабиёт ва абадият. – Тошкент: Тафаккур, 2019. – Б. 286.
2. Расулов А. Танқид. Талқин. Баҳолаш. – Тошкент: Фан, 2006. – Б. 138.
3. Қўшжонов М., Мелиев С. Абдулла Орипов. – Тошкент: Маънавият, 2000. – Б. 86-87.
4. Ҳаққул И. Тақдир ва тафаккур. – Тошкент: Шарқ, 2007. – Б. 293.
5. Axmedova SH. N. PROGRESS PORTRETOPI SANIYA V PERIOD GLOBALIZATSII V LITERATUROVEDENII // Rossiya-Uzbekistan. Mejdunarodnye obrazovatelnye i sotsialno-kulturnye texnologii: vektorы razvitiya. – 2019. – S. 12-14.
6. Amonova Z. K. et al. MANSUR HALLAJ AND HIS IDEAS IN AHMAD YASSAVI'S WORKS // Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 4. – С. 964-967.
7. Amonova Z. K. THE IMAGE OF MANSOUR HALLAZH IN MASHRAB'S POETRY // Scientific reports of Bukhara State University. – 2020. – T. 3. – №. 1. – С. 178-182.
8. Davronova S. EASTERN AND WESTERN LITERARY TRADITION IN THE MODERN UZBEK NOVELS // World science. – 2016. – T. 4. – №. 5 (9).
9. Darmon U., Rano R., Dilshod R. The Stylization of Prose Tales in Uzbek Children's Literature // Religación. – T. 4. – S. 170-174.
10. EŞONKULOV H. ALİ ŞİİR NEVAÎ GAZALLERİNDEKİ SIR TUTMAKLA İLGİLİ DÜŞÜNCELERİN İRFANİ ANLAMLARI HUSUSUNDA // Electronic Turkish Studies. – 2018. – T. 13. – №. 28.
11. EŞONKULOV H. ALİ ŞİİR NEVAÎ'NİN MAHBUBU'L-KULUB ESERİ VE ŞAİRİN AŞİKÂNE GAZELLERİNDE ÂŞK KONUSU // Electronic Turkish Studies. – 2018. – T. 13. – №. 20.

12. Murodov G. N. Literaturno-xudojestvennaya obshnost romanov Abdulla Kadiri //Vestnik YUjno-Uralskogo gosudarstvennogo gumanitarno-pedagogicheskogo universiteta. – 2012. – №. 2.

13. Saidburhonovna K. N., Ne'matovna A. S. Style and skill: Critic's artistic ability //International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering. – 2019. – T. 8. – №. 9 S3. – S. 1245-1250.

14. Sharipova L. F. Literary riddles //Theoretical & Applied Science. – 2018. – №. 10. – S. 342-346.

15. Kadirova N. S. CRITICAL STYLE AND GENRE DIVERSITY //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 4. – S. 428-433.

16. Rajabova R. Z. The Influence Of Folk Riddles On The Creation Of Literary Riddles //The American Journal of Social Science and Education Innovations. – 2020. – T. 2. – №. 07. – S. 278-284.

17. Qodirova N. S. SOME CHARACTERISTIC FEATURES, SKILLS AND STYLE OF THE LITERARY CRITIC //Web of Scholar. – 2018. – T. 5. – №. 2. – S. 32-35.

18. Rajabova M. B. IZ ISTORII VZGLYADOV VELIKIX MYSLITELEY VOSTOKA NA OBRAZOVANIE I VOSPITANIE//Redakcionnaya kollegiya.– 2014.

19. Saidburhonovna K. N. Literary And Educational Conversation, Dedicated Babur //JournalNX. – S. 102-105.

20. Qodirova N. S. Problems Of Style And Creative Individuality In Literature //International Journal of Progressive Sciences and Technologies. – 2021. – T. 25. – №. 2. – C. 254-260.

21. Муродов Г. Н., Шамсиддинова С. Б. ЭНКИДУ И КОРАДЖОН-СИМВОЛ ДРУЖБЫ //European Scientific Conference. – 2020. – С. 189-191.